

Stipan TROGRLIĆ, **Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Istri 1945. – 1971.**, Državni arhiv u Pazinu – Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Pula, Pazin, 2014., 412 str.

Istraživanje teških učinaka, raznih metoda i oblika represivnoga djelovanja komunističkoga režima s ciljem uklanjanja Crkve s istarske društvene scene od nezaobilazne je važnosti za rasvjetljivanje spoznaja o mračnome naličju poluotočne, a time i hrvatske povijesti, koje pružaju izuzetan doprinos objektivnomu vrjednovanju političkih zbivanja te moralne odgovornosti i uloge pojedinaca i ustanova upletenih u politiku potkopavanja ljudskoga dostojanstva, nacionalnoga identiteta te katoličke vjere kao njegova vitalnoga elementa. Upravo je na tragu obrađivanja i potpunijega razumijevanja te zamršene historiografske problematike, koja otvara niz ključnih pitanja o vrućim točkama prijepora između civilne i crkvene vlasti, nastala opsežna monografija dr. sc. Stipana Trogrlića. Njezinu su vrijednost prepoznali recenzenti Miroslav Akmadža i Marko Medved, a uređivanje studije, tiskane u suizdanju Državnoga arhiva u Pazinu te Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Pula, potpisuje Josip Grbac, zahvaljujući čijim je naporima ona i objelodanjena.

Knjiga se sastoji od četiriju većih cjelina, koje se raščlanjuju na 16 poglavlja, a potonja na niz tematski oblikovanih potpoglavlja, što uvelike pridonosi preglednosti i jasnoći. U osvrtu već spomenutoga glavnoga i odgovornoga urednika (5–7) naznačena je posebna zasluga autora, koji je – osim iznošenja pregleda prijelomnih događanja, koja su snažno utjecala na područje crkvenoga, ali i svakodnevnoga života u Istri – ušao u samo tkivo obrađene problematike, a kao vrstan poznavatelj odnosa Katoličke crkve i jugoslavenske državne vlasti, na temelju proučavanja goleme arhivske građe, napisa u periodici te relevantnih radova domaće i talijanske historiografije pozornost je posvetio iznošenju na vidjelo objektivne istine o onodobnome političkome, društvenome i duhovnome ozračju, u kojemu su se mnogi nalazili u sjeni nasilja i straha.

Iz uvodne napomene (9–12) razaznajemo koji su bili primarni motivi objavljivanja ove studije, pri čemu je autor istaknuo traženje cjelovitoga odgovora na istraživačko pitanje o temeljnim razlozima represivnih mjera komunističkoga režima prema Crkvi u Istri, kao i o njihovim posljedicama na cjelokupno društveno stanje. Zaključio je kako bi ovakva povijesna izdanja trebala biti izrazom poštovanja prema žrtvama totalitarnoga sustava, stoga je nužno odmaknuti se od kontroverznih ideoloških rasprava te sagledavanje povijesne situacije tadašnjega vremena prepustiti struci.

Na početnim stranicama knjige (13–17) otisnut je sažet prikaz nacionalno-političkoga okvira u međuratnome i ratnome razdoblju od 1920. do 1945. godine, u kojemu se ukazuje na značajne događaje, koji su neophodni za dobivanje cjelovitije slike o nastojanjima talijanske vlasti za rješavanjem »slavenskoga pitanja« te o odnosima između vodstva istarskoga NOP-a i svećenstva.

U prvome poglavlju naslovljenom »Državna politika ‘mrkve i batine’ prema Crkvi u Istri 1945. – 1947.« (19–129) predstavljaju se državne i crkvene strukture u Istri u poratnim godinama, u kojima je Crkva doživjela značajne promjene pod pritiskom vlasti, koja se koristila brojnim optužbama na račun Svete Stolice i domaćih biskupa, različitim

oblicima ometanja svećenikâ u vršenju njihove službe te konkretnim represivnim mjerama s ciljem potiskivanja Crkve s društvene događajnice. Iako je bilo itekako svjesno opasnosti dominantne ideologije, hrvatsko i slovensko svećenstvo nastojalo je ostvariti suradnju s jugoslavenskim komunističkim režimom s namjerom postizanja sjedinjenja Istre s maticom Hrvatskom. Tršćanskim sporazumom, sklopljenim 1945. godine između predstavnika NOP-a te Bože Milanovića kao zastupnika istarskoga hrvatskoga svećenstva, prividno su otklonjeni međusobni nesporazumi, a Crkvi u Istri osigurane su stano-vite pogodnosti.

Iako se u javnosti stvarala lažna slika odnosa države prema Crkvi, stvarnost je bila potpu-no drukčija. Svećenici su bili pod neprestanim nadzorom; u javnim nastupima i zasjedanjima državnih ili partijskih tijela optuživalo ih se za neprijateljsko protunarodno djelovanje, a usto su se poduzimale razne mjere protiv održavanja vjeronauka u školama. Na udaru vlasti osobito su se nalazili tršćanski i koparski biskup Antonio Santin te porečki i pulski Raffaele Radossi, a u okviru obračuna jugoslavenske vlasti s ideološkim i nacionalnim protivnikom sudski procesi vodili su se i protiv franjevacâ samostana sv. Antuna u Puli te benediktinaca iz Dajle. Zasebno potpoglavlje posvećeno je i analizi posljedica agrarne reforme, koja je Crkvu u Istri dovela u lošiji materijalni položaj, a razlike između držav-nih i crkvenih podataka o zemljišnim posjedima u vlasništvu pojedinih župa ukazuju na složeno pitanje zemljišno-vlasničkih odnosa.

Pravo lice režima u traženju putova suradnje osvijetljeno je uslijed tragičnih zbivanja za vrijeme održavanja »krvave Krizme« u Lanišću 24. kolovoza 1947. godine – kada dolazi do okrutnoga ubojstva bl. Miroslava Bulešića, svećenika i mučenika, te teškoga ranja-vanja djelatelja krizme Jakoba Ukmara – kao i u stremljenju vlasti da tijekom istražnoga postupka zločin prikaže kao provokaciju s katoličke strane.

U drugome poglavlju naslova »Izgradnja sustava represije 1947. – 1952.« (131–232) ana-liziraju se nemirne okolnosti koje su se odvijale od »krvave Krizme« u Lanišću i napa-da usmjerenih protiv biskupa Dragutina Nežića, kojega se optuživalo za protunarodno djelovanje, do napetoga ozračja uoči prekida diplomatskih odnosa između FNRJ i Svete Stolice. Opisuje se razvoj državne politike prema Crkvi, koja je provodila razne oblike i metode oskvrnjivanja svetih mjesta, ometanja pastoralnoga rada, oduzimanja crkvene imovine, zastrašivanja te oporezivanja svećenika i crkvene imovine. Umjesto prvotnoga obećanja o poštivanju načela vjerskih sloboda, u stvarnosti je vladala politička represija jer se Crkvu držalo protivnicom državne vlasti i društvenoga poretka, stoga se nastojalo odvojiti je od pape i Rima, a stare kršćanske simbole trebalo je zamijeniti komunističkima.

Državna se vlast u odnosu prema Crkvi nije mogla osloboditi svojega ideološkoga tereta, a svećenstvo je, slijedeći načela Bože Milanovića, koji je bio svjestan da bi zaoštavanje odnosa moglo prouzročiti još veće stradanje Crkve, pokušavalo zauzeti tolerantan stav prema vlasti. Radi zaštite svećeničkih prava i slobode djelovanja Crkve obnovljeno je udruženje istarskih svećenika pod imenom Društva sv. Ćirila i Metoda u Pazinu, čijim je predsjednikom postao spomenuti Milanović, no njegovi su zahtjevi nailazili na zamjetan otpor. Samovolja komunističke vlasti očitovala se u udaru na crkvene nadarbine. Odnoseći se prema svećenicima kao prema službenicima Crkve, nametala im je poreze na različite prihode, pa tako i na one koji su se dobivali od milodara, što je dovelo do brojnih sporova,

a u povrede crkvenoga vlasništva svakako se ubrajalo oduzimanje župnih stanova i samostanskih posjeda.

Jednim od žarišta sukoba između države i Crkve bilo je onemogućivanje posjeta svećenika bolesnicima, ali i zabrana održavanja procesija i drugih vjerskih obreda kao primjer samovoljnoga tumačenja zakonskih odredaba. Dokle je komunistički režim bio spreman ići u obračunu s Crkvom pokazuje i marginalizacija školskoga vjeronauka s konačnom namjerom njegova potpunoga uklanjanja iz škola, a nastojanja za jačanjem ideološkoga i odgojnoga rada s djecom kulminirala su 1952. godine donošenjem odluke o izbacivanju vjeronauka iz državnih škola, ali i o zabrani njegova podučavanja u privatnim prostorijama, što je otvorilo prostor njegovu potiskivanju i iz same Crkve.

Okosnicu idućega poglavlja (233–319) čine sredstva prisile državne vlasti, koja su se činila nad Katoličkom crkvom od prekida diplomatskih odnosa, čime je Sveta Stolica uklonjena iz pregovora oko sređivanja crkveno-državnih odnosa, pa sve do smrti zagrebačkoga nadbiskupa bl. Alojzija Stepinca 1960. godine. Vidjevši da ideja o stvaranju »narodne Crkve« odvojene od Vatikana nije imala gotovo nikakvog odjeka, jugoslavenska je vlast nizom postupaka sve jače stezala omču oko crkvenih službenika. Zbog sve većega zaoštavanja odnosa Crkva u Istri također je bila podvrgnuta državnim pritiscima, stoga se istarski kler nastojalo izjednačiti s klerom u drugim dijelovima Hrvatske kako bi izgubio određene povlastice zbog zasluga u borbi za sjedinjenje Istre s maticom. Posebna je pozornost posvećena presudama i progonima svećenikâ, a napose optužnicama i sudskim procesima protiv bogoslovâ Visoke teološke škole u Rijeci, što je rezultiralo zatvaranjem potonje, Bogoslovnoga sjemeništa i sjemenišne gimnazije. Slijedom već spomenute Odluke o zabrani poučavanja vjeronauka u školama, ukinuto je i pravo javnosti svim vjerskim školama, što je otvorilo pitanje uspostavljanja državnoga nadzora nad njima, a posljedice takvih odredaba odrazile su se i na rad pazinskoga sjemeništa i sjemenišne gimnazije, čiju se djelatnost nastojalo ograničiti na uske crkvene okvire.

Višegodišnji pokušaji uspostavljanja dijaloga i traženja putova suživota s jugoslavenskom vlašću, što naposljetku nije uspjelo uroditi plodom, predmetom su posljednjega poglavlja pod naslovom »Iznevjerene nade i očekivanja 1960. – 1971.« (321–372). Od Stepinčeve smrti primjećuju se sitne naznake popuštanja, koje su se očitovale u manjemu broju sudskih procesa protiv svećenikâ i njima povjerenih vjernika, češćim susretima biskupa i predstavnikâ lokalne vlasti radi rješavanja međusobnih sporova te vraćanju crkvenih matrica. Međutim, nastavilo se s oduzimanjem crkvene imovine, ali i s rušenjem, zatvaranjem i onemogućivanjem gradnje sakralnih objekata.

Temeljni zaokret u povijesti Katoličke crkve, posebice u njezinu otvaranju prema izazovima suvremenoga svijeta, predstavlja Drugi vatikanski koncil, koji je označio početak traženja novih mogućnosti dijaloga s jugoslavenskim vodstvom. Spremnost obiju strana na pružanje doprinosa rješavanju međusobnih odnosa osobito je do izražaja došla 1966. godine potpisivanjem *Protokola* između Vlade SFRJ i Svete Stolice, pri čemu se Crkvi jamčila sloboda vršenja vjerskih poslova i obreda te joj se priznavala jurisdikcija u pitanjima crkveno-vjerskoga karaktera pod uvjetom da ona nisu bila u suprotnosti s državnim zakonima. Nedugo nakon potpisivanja *Protokola* na IV. (Brijunskom) plenumu došlo je do obračuna s UDBOM zbog njezina pokušaja da se nametne kao vodeći autoritet na

društveno-političkoj sceni, a tomu je prethodilo donošenje Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica 1968. godine kao i posjet predsjednika države Josipa Broza Tita papi Pavlu VI. tri godine kasnije.

U događanjima u okviru Hrvatskoga proljeća, kojima se otvarao prostor za veće slobode i demokratizaciju javnoga života, svojim djelovanjem isticale su se i skupine crkvenih ljudi te mladih vjernika, koje su se okupljale po istarskim župama sa željom uključivanja i u društvena zbivanja. No, slom Hrvatskoga proljeća ponovno je doveo do pojačanoga pritiska jugoslavenske vlasti prema Crkvi, koji se očitovao i u zabrani pučkoga kalendara *Istarska Danica* za 1972. godine čime su se nade u moguću demokratsku preobrazbu komunističkoga režima rasplinule.

Pri kraju knjige autor donosi zaključni osvrt (373–376) na jedno od najtežih razdoblja za Katoličku crkvu u Istri, ističući kako se u traženju međusobnoga dijaloga komunistička vlast nije uspjela osloboditi ideološke matrice na kojoj se temeljio politički sustav, stoga se Crkvu kao »unutarnjega« neprijatelja pod svaku cijenu nastojalo ukloniti s društvene pozornice te uspostaviti nadzor nad cjelokupnom stvarnošću, a najučinkovitijim sredstvom prevencije nesumnjivo je bila represija.

Studija je zaokružena popisom kratica (377–378), izvora i literature (379–385), kazalima osobnih imena (387–392) i toponima (393–397), koja uvelike olakšavaju pretraživanje građe, sažetcima na hrvatskome (399–400), engleskome (401–403) i talijanskome jeziku (404–406) te kratkom bilješkom o autoru (407).

Naposljetku valja napomenuti kako je monografija dr. sc. Stipana Trogrlića rezultat njegova višegodišnjega iscrpnog proučavanja neobrađenoga arhivskoga gradiva, iz kojega izvire niz dragocjenih podataka o kompleksnoj i nedovoljno istraženoj tematici, a njihovom minucioznom i objektivnom interpretacijom, uzimajući u obzir širi religijsko-povijesni kontekst, oslikava se sustav organizirane državne represije, pod čijom se oštricom Crkva nalazila u stanju pokornosti. Ulazeći u bit crkvenoga i društvenoga obzorja, autor je uspio na površinu iznijeti zanimljive pojedinosti iz skrivenih zakutaka istarske crkvene povijesti te time rekonstruirati tadašnju svakidašnjicu, obilježenu neprestanom borbom za dašak slobode i pravde. Iz svega navedenoga sasvim je jasno kako će vrijednost ove knjige – nastale kao plod sistematičnoga i predanoga rada – u istarskoj i hrvatskoj historiografiji nesumnjivo biti prepoznata i visoko vrednovana, a zasigurno može poslužiti i kao nadahnuće za buduća znanstvena istraživanja.

Samanta Paronić